

Položaj žena u hrvatskim zemljama u srednjem vijeku

Bašić, Dora

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:797362>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-08**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Sveučilišni prijediplomski dvopredmetni studij Pedagogije i Povijesti

Dora Bašić

Položaj žena u hrvatskim zemljama u srednjem vijeku

Završni rad

Mentor:

doc. dr. sc. Danijel Jelaš

Osijek, 2024.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Sveučilišni prijediplomski dvopredmetni studij Pedagogije i Povijesti

Dora Bašić

Položaj žena u hrvatskim zemljama u srednjem vijeku

Završni rad

Znanstveno područje humanističke znanosti, znanstveno polje povijest,
znanstvena grana hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Danijel Jelaš

Osijek, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 9.9.2024.

Dora Barđić, 0111137212

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Žene u srednjem vijeku imale su podređen položaj u odnosu na muškarce. Na viđenje žene utjecala je vjera i stavovi Crkve koja je svakako imala značajan utjecaj na društvo u Europi pa tako i u hrvatskim zemljama. Idealizirana slika žene koju je oblikovalo društvo i Crkva, dodatno je otežavalo život žena. Štovani kult Djevice Marije i brojne svetice utjecali su na poželjne osobine koje su se tražile kod žena pa se tako kao važne osobine ističu: krotkost, čistoća, marljivost, poštenost i umjerenost. Važnost kulta Djevice i čistoća žena vidljiva je i u običajima oko vjenčanja. Osim toga, položaj žena u društvu uvelike je ovisio o njihovom društvenom statusu i položaju. Pučanke i građanke imale su više samostalnosti i prava na odlučivanje, nego plemkinje koje su većinu svoga života provele zatvorene na imanjima svojih muževa. Žene su se primarno ostvarivale kroz uloge žene i majke, iako je zabilježeno kako su žene znale i naslijediti poslove svojih supruge te samostalno raditi. Jedina pristojna opcija za ženu u srednjem vijeku osim braka, bila je samostan. O društvenom položaju žena i njihovim pravima možemo iščitati iz sačuvanih isprava i statuta te iako postoje sitne razlike između položaja žena ovisno o staležu kojemu su pripadale te području na kojem su živjele, njihov položaj bio je neravnopravan s muškarcima.

Ključne riječi: žene; srednji vijek; idealna žena; brak; majčinstvo; udovištvo

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Položaj žena	2
2.1. Idealna žena	3
3. Brak	4
4. Miraz.....	8
5. Imovinska prava	10
6. Majčinstvo	11
7. Udovištvo.....	13
8. Žene i duhovnost	14
9. Marginalizacija žena.....	16
9.1. Prostitucija	17
10. Zaključak.....	19
11. Literatura	20

1. Uvod

Poznato je da kroz povijest žene nisu uvijek uživale jednaka prava kao i muškarci te da je položaj žena bio podređen muškarcima. Ovaj rad nastoji odgovoriti na pitanja što je sve utjecalo na položaj žene u društvu, kako se razlikovao život tih žena te jesu li plemkinje stvarno imale bolji položaj i više prava od građanki i seljanki u srednjem vijeku u hrvatskim zemljama. Položaj žene u društvu nije bio samo rodno uvjetovan. Na položaj žena u srednjem vijeku u hrvatskim zemljama utjecali su: pripadnost staležu, društveni i ekonomski status te područje na kojem su one živjele. Život žena, položaj, uloge koje su obnašale poznate su nam zbog sačuvanih gradskih statuta, oporuka, isprava, bračnih i zaručničkih ugovora te imovinskih ugovora. Važno djelo koje nam analizom statuta i isprava govori o pravnom položaju te imovinskim i nasljednim pravima žena svakako je knjiga Luje Margetića „Hrvatsko srednjovjekovno i nasljedno pravo“. U istraživanju ove teme najviše su korištena djela hrvatskih historiografa poput Zdenke Janeković Römer i Zrinke Nikolić koje su pretežito pisale o položaju žena u dalmatinskim gradovima i Dubrovniku, djelo Marije Mogorović Crljenko koja piše o položaju žena na području Istre te djela Marije Karbić koja piše o položaju i ulozi žena na području Slavonije.

Žene u srednjem vijeku nisu još uvijek dovoljno istražena tema, a pogotovo žene s područja hrvatskih zemalja te su stoga potrebna daljnja istraživanja. Cilj ovog rada je opisati položaj i ulogu žena koje su one obnašale kroz brak, majčinstvo, udovištvo te uočiti razlike između žena nižeg statusa poput građanki i pučanki i žena koje su bile dio visokog plemstva.

2. Položaj žena

Opće je poznato kako u cijelom svijetu žene u srednjem vijeku imaju podređeni položaj, no u kasnom srednjem vijeku vrlo malen broj žena uspio se istaknuti, biti utjecajan pa čak i u nekim slučajevima vladati.¹ Takav slučaj bio je i u hrvatskim zemljama, ali ipak položaj žena možemo razlikovati od regije do regije. Kako je na položaj žena u društvu utjecala pripadnost određenom staležu, društvenom i ekonomskom statusu? Žene viših staleža su uglavnom bile određene ulogom supruge, majke, udovice, kćeri, to jest, ulogama koje je zauzimala u okviru obitelji.² Glavni zadatak koji je žena, pripadnica plemstva, morala izvršiti bio je ostvarivanje povoljnih obiteljskih veza udajom te produženje muževe loze.³ Bolji položaj imale su žene nižih staleža s područja između rijeka Drave i Save. One su bile velika potpora muževima koji su se bavili trgovinom i obrtom, tako da se njihova uloga u obitelji širila i na onu poslovnu. Za vrijeme odsustva muža, njegove bolesti ili smrti, žene bi preuzimale obiteljski posao.⁴ Također, zabilježena je poslovna aktivnost žena u gradovima s područja međuriječja Drave i Save. Žene su radile u pekarama, mesnicama, mlinovima i gostionicama. Često zanimanje za ženu bilo je i tkalja, sluškinja, trgovkinja te svjećarica. Postojala su i isključivo ženska zanimanja poput dojilja i primalja.⁵ Još jedno zanimanje koje se isticalo bilo je prostitutka. To zanimanje vrlo se negativno odražavalo na položaj koji je žena zauzimala u društvu, a vodilo je uvijek i marginalizaciji. Tim zanimanjem najčešće su se i bavile djevojke koje nisu imale povoljan društveni status. Žene koje su se bavile prostitucijom često nisu imale obiteljsku zaštitu i dovoljno novca za život. Bile su to neudane žene i udovice, ali postojali su i izuzetci, prostitutke koje su bile udane žene ili iz viših slojeva društva.⁶

Neravnopravan odnos muškaraca i žena vidljiv je iz propisanih zakona i statuta. Trogirskim statutom ženama je zabranjeno svjedočenje u gradskim parnicama zbog toga što se nije vjerovalo ženama i njihovim svjedočanstvima.⁷ Nisu imale pravo sudjelovati u važnim odlukama koje su se ticale njihova života poput odabira budućeg supruga, što je također bila

¹ Sandy Bardsley, *Women's Roles in the Middle Ages* (London: Greenwood Press), 24.

² Ines Vađunec, „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima“, *Pro Tempore* 6/7 (2009), br. 6/7: 51.

³ Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad: Dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća* (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 1994), 126.

⁴ Karbić, „Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškarca“, 59.

⁵ *Isto*, 61; 63

⁶ Marija Karbić, „Prostitutes and Urban Communities of Medieval Slavonia: Examples from Gradec“, u *Same Bodies Different Women: „Other“ Women in The Middle Ages and the Early Modern Period*, ur. Christopher Mielke, Andrea Bianka Znorovszky (Budimpešta: Trivent Publishing, 2019), 84-85.

⁷ Silvio Braica, „Tretman žene u srednjovjekovnim statutima i zakonima“, *Ethnologica Dalmatica* 4-5 (1996), br. 4-5: 14.

odredba u statutima.⁸ Također, uživanje političnih prava za žene nije bilo moguće, no ipak žene su bile važan sudionik društva. Mogle su ostavljati oporuke, sudjelovati u muževim poslovima, cehovima i crkvenim organizacijama.⁹

2.1. Idealna žena

Što je zapravo ideal? Ideal je pojam kojeg određuje savršenstvo, nešto čemu se treba težiti. Na pojam idealne žene mogli su utjecati: Crkva, vlast, zakoni i društvo. Crkva ima dva pogleda na žene koji se uvelike razlikuju, pogled na žene kao djevice po uzoru na Djevicu Mariju te pogled na žene kao grešnice koje navode na loše po uzoru na Evu. Viđenje žena po uzoru na Evu karakteriziralo je zamjeranje ženine tjelesnosti i senzualnosti koja je kvarila muškarce.¹⁰ Također, Crkva je u srednjem vijeku morala ulagati velike napore da bi svećenike potaknula i zadržala na životu u celibatu te su se zato žene prikazivale kao grešnice koje zavode muškarce i navode ih na grijeh. Zato je bilo važno ženama upravljati i gospodariti. U srednjem vijeku javlja se i kult Djevice Marije pa po uzoru na samu Djevicu Mariju Crkva idealnu ženu je opisala kao čistu, netaknutu, prelijepu djevicu. Važno mjesto u religijskom životu zauzimale su i svete. Time su sve najbolje odlike svetica preslikale u idealnu ženu.¹¹ Zanimljivo je imati uvid u um muškarca iz 15. stoljeća, a to nam pruža sačuvana knjiga Benedikta Koturljevića. On je bio diplomat i trgovac iz Dubrovnika. Živio je u 15. stoljeću, a iz njegova vremena ostala je sačuvana knjiga koju je Koturljević napisao 1458. godine, „Knjiga o umijeću trgovanja“.¹² Kako su u dalmatinskim gradovima i djevojke bile mlade udavane za starije muškarce Koturljević daje savjet: „Najzad, ako ti od 28 godina uzmeš ženu od 16, kako hoće Aristotel, učinit ćeš je kakvom budeš htio, a kakvom je učiniš, takvu ćeš je imati.“¹³

Idealna žena bila je daleko od muškog pogleda te muškarce nije stavljala na kušnju, takvo viđenje žene prenijelo se na plemkinje koje su većinu svoga života provele zatvorene u svoje kuće.¹⁴ U svojem djelu „Knjiga o umijeću trgovanja“ Koturljević osim što piše o trgovini,

⁸ Braica, „Tretman žene u srednjovjekovnim statutima i zakonima“, 17.

⁹ Karbić, Marija. „Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškarca – položaj žene u gradskim naseljima međuriječja Save i Drave u razvijenom i kasnom srednjem vijeku“, u *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman i Ines Turkalja (Zagreb: Institut „Vlado Gotovac“, Ženska infoteka, 2004), 74-75.

¹⁰ Vađunec, „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima“, 50.

¹¹ Bardsley, *Women's Roles in the Middle Ages*, 20; 29.

¹² Benedikt Koturljević. *Knjiga o umijeću trgovanja* (Zagreb: BIONIZA PRESS d.o.o., 2005), 1.

¹³ Koturljević, *Knjiga o umijeću trgovanja*, 160.

¹⁴ Bardsley, *Women's Roles in the Middle Ages*, 37.

pologu, zalogu te kako biti dobar trgovac, piše i kakva treba biti trgovčeva žena: „Žena mora biti razborita, postojana, ozbiljna, mila, marljiva, blaga, čedna, milosrdna, pobožna, religiozna, velikodušna, uzdržljiva, darežljiva, radina, umjerena u jelu i piću, trijezna, oštroumna i uvijek zaposlena...“.¹⁵ Navedene vrline vrednovala je i crkva. Ipak, autorica Janeković Römer u svom djelu „*Maruša ili suđenje ljubavi*“ piše kako se idealna žena koju je odobravalala Crkva i obitelj mladoženje, nije se poklapala sa željama budućih muževa iz Dubrovnika. Muškarcima iz Dubrovnika, posebice pripadnicima dubrovačke vlastele, mladost je trajala sve do 30. ili čak do 40. godine života, što je bila uobičajena dob za ženidbu. Do svoje ženidbe dubrovački mladići znali su provoditi svoje vrijeme u krčmama te se zabavljati s prostitutkama. Stoga, mlađe dubrovačke muškarce su privlačile senzualne i zavodljive žene, a takve su se upravo smatrale zlim, nepouzdanim ženama koje će donijeti propast obitelji i muškarcu te čista suprotnost onima koje su njihovi očevi odabirali. O nesuglasju između sina i oca oko odabira žene piše Marin Držić u svojoj poznatoj komediji *Dundo Maroje*.¹⁶

3. Brak

Brak je bio vrlo važan korak u životu svakog čovjeka u srednjem vijeku, mogao je odrediti hoćete li cijeli život provesti u neimaštini ili imati lagodan život bez mnogo poteškoća. Osim toga, glavna zadaća braka bila je nastaviti obiteljsku lozu i potomke.¹⁷ Tijekom desetog i jedanaestog stoljeća oko braka nije postojao jednoglasni dogovor između Crkve i laika. Laici su shvaćali da sklapanjem braka mogu osigurati svoju budućnost te budućnost njihove obitelji, no Crkva je zahtijevala da brak bude neraskidiv, monogaman te da supružnici ne budu u bliskom srodstvu. Također, autorica Zrinka Nikolić govori da je Crkva u ranom srednjem vijeku u dalmatinskim gradovima smatrala kako brak treba biti važeći kada je sklopljen uz pristanak muža i žene, dok je bilo poznato kako u društvu budući supružnici nisu imali pravo glasa u odabiru budućih partnera već su o tome odlučivali njihovi roditelji. Svjedočanstvo prijepora između Crkve i laika je prisega kralja Zvonimira prilikom krunidbe

¹⁵ Koturljević, *Knjiga o umijeću trgovanja*, 155.

¹⁶ Zdenka Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi: bračno ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika* (Zagreb: Algoritam, 2007), 145; Dundo Maroje poznata je komedija Dubrovčanina Marina Držića koji je živio u 16. stoljeću. Komedija Dundo Maroje prikazuje tadašnji život mladih Dubrovčana i sukob oca i sina oko ženidbe.

¹⁷ Zoran Ladić i Goran Budeč, „Neki aspekti privatnog i obiteljskog života te razine materijalne kulture stanovništva Hrvatske u srednjem vijeku“ u *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja - Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur. Luka Šeput, Zoran Ladić i Marija Karbić (Zagreb: Matica hrvatska, 2019), 216-217.

1075. godine kada se kralj Zvonimir obvezao papi da će podupirati nerazrješivost i zakonitost braka.¹⁸

U hrvatskim zemljama dobna granica za stupanje u brak bila je gotovo u svim krajevima ujednačena. Za djevojčice dobna granica je bila dvanaest, a za dječake četrnaest godina. Takva je dobna granica za stupanje u brak vrijedila i za većinu ostalih europskih katoličkih država. Ipak, postojali su izuzetci pa su tako djevojčice i dječaci, pripadnici visokog staleža znali biti vjenčani i prije dvanaeste odnosno četrnaeste godine.¹⁹ Žene su bile primorane na što ranije sklapanje braka pogotovo plemkinje koje su morale osigurati nasljednike, dok su muškarci brakove sklapali kasnije, kada bi stekli neku vrstu ekonomske samostalnosti. U nižim staležima muškarci su prilikom sklapanja braka bili u dvadesetim godinama života, a starije su bile i djevojke koje su i same bile zaposlene.²⁰ Brakovi su se sklapali između pripadnika istog staleža, u protivnom moglo je doći do gubitka statusa, položaja i imovine. Tako su dubrovački plemići osim plemkinja iz svoga grada često za žene uzimali pripadnice plemstva iz obližnjih gradova poput Zadra, Kotora i Splita, no za plemkinje iz Dubrovnika gotovo je bila nemoguća udaja izvan grada.²¹ Prije sklapanja braka sklapali su se bračni i zaručnički ugovori u kojima se ističe kako će brak biti sklopljen u crkvi, pristanak budućih supružnika i popis miraza. Zaručni ugovori znali su biti i raskinuti, a to se najčešće događalo zbog pronalaska bolje prilike.²² U slučaju raskida ugovora obitelji je donesena velika sramota te se takav oblik uvrede mogao nadoknaditi određenom novčanom svotom.²³ Zaruke su trajale nekoliko godina, obično četiri do pet godina. Razlog tomu često je bila dob buduće mladenke. Zaruke su se nerijetko sklapale u vrijeme kada je djevojčica navršila tek jedanaest ili dvanaest godina te se iz tih razloga na vjenčanje čekalo nekoliko godina. Crkva je zakonom propisala da najranija dob za sklapanje zaruka za djevojčice bude sedam godina, a za sklapanje braka ipak dvanaest godina, no u svakodnevnom životu kao što je već navedeno djevojčice su češće bile udavane s petnaest ili šesnaest godina.²⁴

¹⁸Zrinka Nikolić, „Između vremenitih i vječnih dobara – žene u dalmatinskim gradovima u ranom srednjem vijeku“. U *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman i Ines Turklja, (Zagreb: Institut „Vlado Gotovac“; Ženska infoteka, 2004.), 43.

¹⁹ Ladić i Budeč, „Neki aspekti privatnog i obiteljskog života te razine materijalne kulture stanovništva Hrvatske u srednjem vijeku“, 216.

²⁰ Vađunec, „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima“, 55.

²¹ *Isto*, 54.

²² Janeković Römer, *Rod i grad*, 61.

²³ Vađunec, „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima“, 57.

²⁴ *Isto*, 54-55.

Vjenčanje i svadba su za muškarca i ženu označavale početak zajedničkog života i zasnivanje obitelji. Vjenčanje i svadba odvijali su se u Dalmaciji i Dubrovniku kroz niz svjetovnih i crkvenih običaja te su trajala jedan dan, a te je običaje zabilježio Filip de Diversis.²⁵ Prema njemu, pripreme za svadbu su počinjale osam dana ranije. Taj dan označavao se kao najava, tada je mladoženja častio rođake i znance. Vjenčanja su se odvijala u kućama budućih supružnika ili u kancelariji notara. Zadaća notara, zajedno s dvojicom svjedoka bila je prikupiti suglasnost od mladenke. Mladike koje su često bile primorane od strane obitelji na udaju, davale bi suglasnost izgovaranjem ili klimanjem glave koje ponekad nisu ni same izvršile, nego su druge prisutne osobe rukama spustile mladenkinu glavu u znak suglasnosti. Nakon pristanka slijedio je običaj prstenovanja, gdje je žena dobivala zlatni prsten od muža te je taj prsten prema dubrovačkom statutu u potpunosti bio u ženinom vlasništvu. Na dan vjenčanja običaj je bio da se mladenkama koje su bile djevice stavlja djevičanska kruna koja je bila sačinjena od zlata i srebra.²⁶ Osim toga, mladenke su bile posebno odjevne i ukrašene nakitom koji bi simbolizirao status i položaj obitelji iz koje dolazi, ali i obitelji u koju dolazi. Bogate mladenke imale su svilene haljine ukrašene s dugmadi od bisera, zlata, srebra i dragog kamenja, dok su siromašne mladenke imale haljine načinjene od sukna. Što su mladenke bile bogatije i višeg statusa to je i njihova odjeća i nakit bio raskošniji. Nakon svadbe mladenkina odjeća i nakit spremali su se i čuvali kako bi ih njihove kćeri i unuke mogle naslijediti.²⁷ Važan je bio i blagoslov Abrahama, Izaka i Jakova koji je mladenka primala od svećenika pa zatim i ostatka obitelji. Zatim je krenula povorka do kuće budućeg muža u kojoj se ženi davalo savjete za budući život. Usput se zaustavljalo u crkvi i na svetu misu.²⁸ Pred svećenikom su budući supružnici jedno drugom obećavali vjernost, no druga obećanja su se razlikovala. Muškarci su obećavali da će se brinuti o ženama i pružati im potrebnu zaštitu dok su žene obećavale pokornost i služenje mužu cijeloga života.²⁹

U srednjem vijeku u hrvatskim zemljama razlikujemo nekoliko vrsta brakova koji su karakteristični za određeno područje. Primjer toga je brak na istarski i mletački način braka te mediteranski tip braka. Brak na istarski način naziva se još i brak na način brata i sestre. Brak na istarski način podrazumijevao je sjedinjenje muževe i ženine imovine. Osim sjedinjena

²⁵ Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 150.

²⁶ Vađunec, „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima“, 61.

²⁷ Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 150-151.

²⁸ Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 156-157.

²⁹ Vađunec, „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima“, 61.

imovine, brak na istarski način podrazumijeva sjedinjenje prava, dugova i tužbi.³⁰ Takav brak spominje se u Miljskom statutu iz 1333. godine u kojem se navodi da prije sklapanja braka potrebno je utvrditi vrijednost imovine budućih supružnika s kojom supružnici ulaze u brak. Nakon sklapanja braka sva imovina dijeli se ravnopravno na dva dijela, no ako bi muž ili žena u brak unijeli imovinu koja nije pripadala njima ili prevarili drugu stranu na bilo koji način brak je mogao biti poništen.³¹ U Miljskom statutu razrađena je i stavka duga. Ukoliko je dug stečen zajedno u braku, tada su dug i njegova otplata dužnost i muža i žene, no ako je muž napravio dug bez ženina znanja, ona nije bila dužna otplaćivati ga. Važna odredba iz Miljskog statuta bila je da ukoliko muž umre, žena ga je mogla u potpunosti naslijediti. Odnosno, žena je mogla naslijediti svu imovinu zajedno sa svim dugovima i stečevinama ili je mogla naslijediti samo imovinu koju je ona sa sobom dovela u brak.³² Važno je naglasiti kako nisu svi statuti u Istri dozvoljavali ženi da odluči hoće li naslijediti muževa zaduženja, tako se zapravo brak na istarski način može podijeliti na one koji su to dozvoljavali i na one koji nisu.³³ Zanimljivo je istaknuti, prema Motovunskom statutu u bračnoj zajednici, muž je imao pravo prodati svoju imovinu samo uz suglasnost žene pa čak i onu imovinu koju je prethodno naslijedio od svojih roditelja.³⁴ Osim braka na istarski način u Istri je postojao i brak na mletački način, iako je brak na mletački način bio puno rjeđi. Brak na mletački način karakterizira velika ovisnost žena o muževima. Žene u braku imale su pravo samo na vlastiti miraz, sve ostalo bilo je pod muževim upravljanjem. Nakon smrti muža žena je bila vrlo nezaštićena ako nije bila osigurana u muževoj oporuci. Muževi rođaci nakon njegove smrti imali su pravo izbaciti ženu iz kuće godinu dana nakon muškarčeve smrti, tako da je žena zapravo ovisila o dobroj volji muževe rodbine.³⁵ Mediteranski tip braka bio je karakterističan za Dubrovnik i njegovu okolicu. Mediteranski tip braka posebno je dominiralo među plemstvom, karakterizirao ga je velika razlika u godinama između supružnika te vrlo rana udaja djevojaka.³⁶ O braku u Dalmaciji i dalmatinskim priobalnim gradovima najviše svjedoče Koterski i Dubrovački statuti. Brak u Dalmaciji uvelike se razlikuje od onoga na istarski način po tome što su sva imovina i dobra muža i žene strogo podijeljena. Muškarac

³⁰ Marija Mogorović Crljenko, „Istra i Kvarner“, u *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja - Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur. Luka Šeput, Zoran Ladić i Marija Karbić (Zagreb: Matica hrvatska, 2019), 322.

³¹ Lujo Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (Zagreb: Narodne novine, 1996), 64-65.

³² Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, 68.

³³ *Isto*, 70.

³⁴ *Isto*, 76.

³⁵ Mogorović Crljenko, „Istra i Kvarner“, 322.

³⁶ Vađunec, „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima“, 54.

ima svoju imovinu, a žena svoju, s tim da se ženina imovina zasniva na mirazu.³⁷ Bračno pravo u Slavoniji razlikovalo se od istarskog i dalmatinskog jer je velik utjecaj na pravo u Slavoniji imala Ugarska i ugarsko-hrvatski kralj.³⁸

Razvod braka u hrvatskim zemljama u pravilu nije bio česta pojava nakon 925. godine i crkvenog sabora koji se odvio u Splitu. Tada je donesen zaključak kako muževi mogu otpustiti svoje žene jedino radi preljuba. Time se položaj žena u društvu poboljšao jer je njihov položaj u braku bio sigurniji, muškarci nisu mogli otpustiti ženu ako su samo poželjeli drugu.³⁹ No, na saboru nije bilo govora o napuštanju braka sa ženine strane. Takva pojava bila je nezamisliva, bez obzira na to koliko okrutno žena u braku bila tretirana.⁴⁰ Tako je Crkva razvode brakova kroz srednji vijek gotovo zabranila, jedini način da razvod bude valjan je ako bi bio odobren od strane crkvenog suda.⁴¹ Rastave braka kroz srednji vijek bile su odobrene u nekoliko slučajeva, na primjer ukoliko je brak bio nekonzumiran zbog impotentnosti ili zbog rodbinske veze. Crkva je problem oko rodbinskih brakova pokušala regulirati kroz Lateranski koncil 1059. godine. Na koncilu su zabranjeni brakovi između rođaka sve do sedmog koljena. Rastava od stola i postelje bila je relativno česta pojava, a u tom se slučaju pokušalo proglasiti brak ništavnim. Neki od razloga za takve rastave bili su nevjera supružnika, prešućivanje bolesti, fizičko zlostavljanje i odlazak u samostan. Do rastave od stola i postelje moglo je doći i sporazumno ako muž i žena više nisu mogli izdržati, ni tolerirati život u istom kućanstvu.⁴²

4. Miraz

Miraz koji se još naziva i dos, u srednjem vijeku u hrvatskim zemljama označava zbir svih dobara, od posjeda do odjeće, nakita i novca koje žena sa sobom donosi mužu pri sklapanju braka. Miraz je bio neizostavan dio sklapanja braka.⁴³ Nije bilo važno iz kojeg staleža potiče mladenka, koliko su bili bogati ili siromašni, iz koje su regije miraz se morao dati kako bi brak mogao biti sklopljen. To je bilo potvrđeno brojnim statutima, ali i crkvenim zakonima.⁴⁴

³⁷ Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, 170-171.

³⁸ *Isto*, 317.

³⁹ *Isto*, 23.

⁴⁰ *Isto*, 25.

⁴¹ Vađunec, „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima“, 57.

⁴² *Isto*, 67.

⁴³ Božena Glavan, „Miraz u Zadru u 14. stoljeću“. *Historijski zbornik* 61 (2008), br. 2: 271.

⁴⁴ Vađunec, „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima“, 58-59.

Jedan od prvih dokumenata koji svjedoči postojanju miraza u hrvatskim zemljama je zakletva kralja Zvonimira iz 1075. godine. Iako se u nekim izvorima miraz poistovjećuje s pojmom dos, autorica Zrinka Nikolić pravi distinkciju između ta dva pojma. Autorica ističe kako se u vrijeme ranog srednjeg vijeka mirazom označavao dar koji je budući suprug i njegova obitelj davala mladenki, dok je miraz koji se zvao dos označavao dar kojeg je mladenkina obitelj davala budućem suprugu. Zanimljivo je da tada miraz koji donosi budući suprug djevojci bio veći nego dos, odnosno miraz koji je davala djevojčina obitelj. Tek u trinaestom stoljeću Dubrovačkim statutom reguliran je miraz te se tada pojam miraz odnosi na dar djevojčine obitelji prilikom sklapanja braka i pojam na koji se tradicionalno misli. Ipak, autorica Nikolić ističe kako se zbog nedovoljnog broja izvora ne može doći do pouzdanog zaključka.⁴⁵ Iznos miraza ovisio je o pripadnosti određenog staleža žene i njezine obitelji. Kako je za brak miraz bio neophodan potrebno je bilo sklopiti ugovor koji bi obvezivao obitelj mladenke da će isplatiti miraz te muškarca da će oženiti mladenku. Ugovori su sklapani pred notarima, a regulirani su gradskim statutima.⁴⁶ Tako Splitski statut navodi kako ženin miraz nipošto ne smije bit otuđen, no iako je miraz bio u vlasništvu žene ona zapravo nije imala pravo s njime raspolagati. Trogirski statut odredbom propisuje kako žene ne mogu prodati ili založiti svoj miraz bez odobrenja kneza i kurije, čak ni uz muževo dopuštenje.⁴⁷ Žene koje su dobile miraz više nisu imale pravo tražiti nasljedstvo od svoga oca.⁴⁸ Što se tiče oporučnog raspolaganja mirazom žena prema Lastovskom statutu ima pravo raspodijeliti jednu četvrtinu miraza kako želi, a prema Korčulanskom statutu samo jednu trećinu miraza, ostalo je moralo pripasti njezinoj djeci ili u slučaju da nije imala djece vraćalo bi se njezinoj obitelji.⁴⁹ Nije bila izuzetno rijetka pojava da žena za svoga života u braku uopće nema doticaja s mirazom.⁵⁰

Uz miraz vežemo i pojam uzmirazje. Uzmirazje nije bio toliko obavezna i svestrana pojava kao i miraz, ali davan je na području Istre i Kvarnera. Uzmirazje podrazumijeva dar budućeg supruga ženi koji se davao prije sklapanja braka. I miraz i uzmirazje su trebali poslužiti ženi kao materijalno osiguranje za nju i njezinu djecu.⁵¹ Basadego još je jedan pojam koji vežemo uz darivanje i sklapanje braka, a tipičan je za područje Istre. Basadego je bio dar koji je muž davao ženi neposredno nakon sklapanja braka, odnosno nakon što muž uzima ženu u posjed

⁴⁵ Nikolić, „Između vremenitih i vječnih dobara – žene u dalmatinskim gradovima u ranom srednjem vijeku“, 44-45.

⁴⁶ Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 133.

⁴⁷ Braica, „Tretman žene u srednjovjekovnim statutima i zakonima“, 6; 14.

⁴⁸ *Isto*, 16.

⁴⁹ Braica, „Tretman žene u srednjovjekovnim statutima i zakonima“, 17; 19.

⁵⁰ Vađunec, „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima“, 60.

⁵¹ Glavan, „Miraz u Zadru u 14. stoljeću“, 271.

što se simbolično događa poljupcem. Svrha basadega bila je kao i uzmirazja, povećati miraz. Sva tri navedena dara ženi bila su isključivo u vlasništvu žene.⁵² Iako su bila u vlasništvu žene, ona su bila vezana, što znači da ih žena nije imala pravo koristiti i trošiti. Mirazom su tijekom ženina života raspolagale muške figure u njezinom životu, ponajprije otac, zatim muž pa u slučaju muževe smrti jedan od članova muževe rodbine.⁵³

5. Imovinska prava

Imovinska prava žena u srednjem vijeku razlikovala su se s obzirom na pripadnost određenom staležu i na kojem području su živjele. O imovinskim pravima te pravima vlasništva žena najviše se može saznati iz sačuvanih oporuka, isprava o zalaganju zemljišta, isprava o kupoprodaji imovine, miraznih ugovora i zaručnih ugovora te sačuvanih statuta.⁵⁴ Žene pripadnice trećeg staleža bile su u boljem položaju nego pripadnice plemstva. One su bile ravnopravne sa svojim supruzima iz nekoliko razloga, bile su sličnih godina kao i suprug, često su i same radile i zarađivale te na taj način pridonosile kućanstvu, a u nekim slučajevima imale su priliku sudjelovati u odabiru budućeg muža.⁵⁵ Status plemkinja u dalmatinskim gradovima se pogoršavao u kasnom srednjem vijeku, a razlog tomu bilo je jačanje i revitalizacija ekonomije. Žene su bile isključivane iz imovinskih nagodba, poslova i sporova u svakoj prilici kada je to bilo ostvarivo⁵⁶. U Slavoniji i Istri žene su bile u mnogo boljem položaju u odnosu na žene u dalmatinskim gradovima. U Slavoniji žene i muškarci bili su ravnopravni po pitanju imovine. Među slavonskim gradovima vrijedilo je pravilo, svatko ima pravo upravljati vlastitom imovinom na koji god on način želi. Nije bilo važno je li imovina bila dio nasljedstva ili je bila stečena za života. Osim toga, u bračnoj zajednici jedan od supružnika nije imao pravo slobodno upravljati zajedno stečenom imovinom ako za to nije prethodno zadobio suglasnost i pristanak drugog supružnika.⁵⁷ Žene pripadnice plemstva u dalmatinskim gradovima pojavljuju se u sačuvanim dokumentima kao donatorice crkvama i

⁵²Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, 94-95.

⁵³Janeković Romer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 134.

⁵⁴Ranko Pavleš, „Žene u srednjovjekovnoj Podravini“, *Podravina* 6 (2007), br. 12, 30-31.

⁵⁵Vadunec, „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima“, 63-64.

⁵⁶Zrinka Nikolić, *Rođaci i bližnji* (Zagreb: Matica hrvatska, 2003), 75.

⁵⁷Ladić i Budeč, „Neki aspekti privatnog i obiteljskog života te razine materijalne kulture stanovništva Hrvatske u srednjem vijeku“, 217.

samostanima, kao prodavačice zemlje i nekretnina koje su najvjerojatnije dobile nasljeđem. U dokumentima se navodi kako su žene čak imale pravo svjedočiti u imovinskim sporovima.⁵⁸

Što se tiče nasljeđivanja imovine žene su prema Vinodolskom zakoniku imale pravo nasljedstva u slučaju smrti svoje braće i njegovih potomaka, no bilo je potrebno odobrenje kneza. Na otocima Cresu, Rabu i Krku prilikom nasljeđivanja bez oporuka kćeri i sinovi bili su u ravnopravnom položaju.⁵⁹ Na području između rijeka Drave i Save kćeri i sinovi bili su izjednačeni pri mogućnosti nasljeđivanja. Primjer toga nalazimo u Iločkom statutu u kojem se navodi da muški i ženski nasljednici imaju jednaka prava prilikom podjele imovine nakon smrti roditelja.⁶⁰ Važan oblik šticeženja ženskih imovinskih i nasljednih prava je djevojačka četvrtina koja pronalazi svoj izvor u Zlatnoj Buli koju donosi hrvatsko-ugarski kralj Andrija II. 1222. godine. Zlatnom Bulom Andrija II. je osigurao da kćeri djevojačkom četvrtinom u nasljeđe od oca dobivaju jednu četvrtinu svih njegovih zemljišnih posjeda ukoliko otac nije imao sinove za nasljednike.⁶¹

6. Majčinstvo

Majčinska uloga prožimala je život žena u srednjem vijeku. Da bi brak mogao ostvariti svoje zadaće, žena je morala ostati trudna i roditi što više djece kako bi za seosku obitelj omogućila što više radne snage, a za elite sinove nasljednike ili kćeri koje su omogućavale povezivanje s drugim imućnim obiteljima i stvaranje poslovnih veza. Iako su žene bile mnogo puta trudne i mnogo puta rađale, zbog velike smrtnosti pogotovo za djecu mlađu od pet godina, obitelji pučana bile su manje od obitelji plemića koji su si mogli priuštiti othranjivanje velikog broja djece. Velik broj trudnoća i porađanja utjecali su i na visoku smrtnost kod žena.⁶² Znanja o trudnoći te plodnosti u to vrijeme bila su poznata muškarcima i liječnicima kao ženama i bobicama, ipak rađanje je bilo rezervirano samo za žene, a muževima i drugim muškarcima nazočnost je bila praktički zabranjena. U vrlo rijetkim slučajevima liječnici su prisustvovali porodima te porađali žene, no to su gotovo isključivo bile žene pripadnice visokog društvenog

⁵⁸ Nikolić, *Rođaci i bližnji*, 73-74.

⁵⁹ Novak, Zrinka, „Neki aspekti pravnog položaja žena u Vinodolskom zakonu, Senjskom i Krčkom statutu“, *Historijski zbornik* 62 (2009), br. 2: 340.

⁶⁰ Karbić, „Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškarca“, 66-67.

⁶¹ Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, 303.

⁶² Vađunec, „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima“, 65.

statusa. Tako žene koje su rađale jedino na koga su se mogle osloniti bile su babice, ali ni ta pomoć nije bila prevelika.⁶³ Trudnoća se u srednjem vijeku mogla utvrditi samo nakon što bi se dijete pomaklo u stomaku, a to se događa gotovo nakon što je prošla prva polovica trudnoće.⁶⁴ Tadašnja saznanja i o porođaju bila su vrlo uska i ograničena, najjednostavniji zahvati koji se danas koriste pri porođaju poput epiziotomije tada su bili potpuno nepoznati.⁶⁵

Često su žene rađale same, što je znalo dovesti do problema. Mnoge žene nisu imale dovoljno znanja pa su pri porodu zaboravile prerezati i povezati pupčanu vrpču ili bi djecu slučajno ugušile dok su spavale s djecom u istom krevetu, no ti događaji nisu uvijek bili slučajnost.⁶⁶ Čedomorstvo bio je čin za koje su se majke odlučivale kada nisu bile u stanju imati djecu, a pošto je gušenje već bila česta nesretna okolnost koja se događala često se odabirao upravo taj način. Osim toga, teško je pred sudom bilo dokazati namjeru, često su se žene branile te govorile kako je beba prijevremeno rođena i da je zapravo to uzrok smrti.⁶⁷ Čedomorstvo je u Istri bilo strogo kažnjavano i od strane civilnog i crkvenog suda. Najčešća kazna za čedomorstvo bila je smrt.⁶⁸

Pitanje je koliko se mogla razviti povezanost majke i djeteta u prvim godinama djetetova života zbog velike i česte smrtnosti djece, majke su bile svjesne da u bilo kojem trenutku njezino dijete može se razboljeti ili ga snaći neka druga nesreća. Iako je upravo iz tih razloga rasprostranjeno mišljenje kako roditelji nisu razvijali blizak odnos i povezanost s djecom, autorica Marija Mogorović Crljenko pretpostavlja da su majke bile vezane za djecu, pogotovo majke nižeg staleža.⁶⁹ Majke nižeg staleža, pučanke i seljanke za razliku od plemkinja posebice u Dubrovačkoj Republici do jile su svoju djecu te se brinule za njih prvih godinu dana, dok su kod plemkinja prvu godinu života djeca više vremena provodile sa dojiljama.⁷⁰ O odnosu majke i djece svjedoče i oporuke. Sadržaj oporuka gotov uvijek kada je sadržavao neki oblik izražavanja ljubavi odnosio se na majke.⁷¹ Uloga majke dobivala je na snazi u slučaju smrti supruga, tada bi majka postala tutoricom svojoj djeci ukoliko suprug nije

⁶³ Marija Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima* (Zagreb: Srednja Europa, 2006), 77-78; Vađunec, „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima“, 65

⁶⁴ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 150.

⁶⁵ *Isto*, 77-78.

⁶⁶ *Isto*, 153.

⁶⁷ *Isto*, 155.

⁶⁸ *Isto*, 156.

⁶⁹ *Isto*, 79.

⁷⁰ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 79; Janeković Römer, *Rod i grad*, 105.

⁷¹ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 81.

drugačije želio, također žena bi imala pravo upravljati svim dobrima sve do svoje preudaje. Ipak, za neka važna pitanja žena, pripadnica višeg staleža, još se uvijek morala obratiti za savjet i dopuštenje muškaraca iz kruga bliske ili dalje obitelji.⁷²

7. Udovištvo

Žene nakon smrti svojih muževa imale su obično težak život. U posebno lošem položaju nalazile bi se žene koje tijekom braka nisu uspjele imati djece.⁷³ Kao udovice ostale bi bez zaštite, stalnih prihoda i sredstava za život koje bi osiguravao do tada muž. U gradovima u Dalmaciji broj udovica bio je vrlo visok, a kao razlog tomu može se navesti velika razlika u godinama između supružnika. U Dalmaciji udovice nisu bile nasljednice svojih muževa, nego su imale pravo uživati prihod s muževe imovine,⁷⁴ no u kontinentalnom dijelu udovice su imale drugačija prava. U ugarskom dijelu hrvatskih zemalja žene su mogle slobodno raspolagati imovinom koju je naslijedila nakon muževe smrti. Ta prava možemo uočiti i iščitati iz sačuvanih isprava. Jedan takav dokument je erdutska gradska listina koja je sačuvani kupoprodajni ugovor iz 1403. godine. Ugovor govori o prodaji vinograda gdje se kao jedan od prodavatelja nekretnine ističe Helena što upućuje da su žene mogle slobodno raspolagati svojom imovinom.⁷⁵ Također, neki od muževa svoje su žene proglašavali upraviteljicama svoje imovine te im povjerili brigu nad svojom djecom. To je uvelike olakšalo život udovica.⁷⁶ No, iako je smrt muža na žene nepovoljno utjecala na materijalnom planu, žene su nakon smrti svojih muževa dobivale veću slobodu i samostalnost te su mnoge žene pogotovo s područja Dubrovnika nastojale zadržati tu novostečenu slobodu te ostati udovice čitav život.⁷⁷

Žene su nakon smrti svojih muževa znale nastavljati obiteljski posao i obrt. Udovice su imale pravo na pomoć pri vođenju posla koju osigurava ceh. Takva pomoć je dolazila u obliku obrtničkog ili trgovačkog pomoćnika, odnosno kalfe te je udovica imala pravo na tu pomoć

⁷² Isto, 82.

⁷³ Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 69.

⁷⁴ Janeković Römer, *Rod i grad*, 133.

⁷⁵ Danijel Jelaš, „Povijesni kontekst spomena vinograda u erdutskoj gradskoj listini iz 1403. godine“, u *Vino i vinogradarstvo u povijesti Slavonije, Srijema i Baranje: zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu i Erdutu 20.-22. rujna 2017.*, ur. Milan Vrbanus (Slavonski Brod – Erdut: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017), 134.

⁷⁶ Janeković Römer, *Rod i grad*, 133.

⁷⁷ Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 69.

sve dok joj je pomoć bila potrebna. Također, česti je bio slučaj da se udovica preuda i postane žena dodijeljenog pomoćnika to jest kalfe.⁷⁸ Iako su mnoge žene znale raditi bile one udane, neudane ili udovice, udovice su najčešće morale raditi kako bi si omogućile dovoljno sredstava za preživljavanje.⁷⁹

Udovice su se često morale preudati. U tom slučaju, u nižim slojevima društva, udovice su pri odabiru budućih supružnika imale glasa.⁸⁰ Pri ponovnom vjenčanju udovice i udovca nisu se morali odvijati svi običaji i rituali, a ukoliko su se vjenčali udovica i muškarac koji nije prethodno postao udovac, tada su se vršili svi rituali i običaji, izuzev krune djevičanstva te odlaska u crkvu na svetu misu.⁸¹ U slučaju ponovne udaje udovica bi izgubila sva prava na supružnikovu imovinu, ali i na vlastitu djecu. Djeca bi u slučaju preudaje udovice pripala muževoj strani obitelji te ih udovice nisu mogle povesti sa sobom u novi dom k novom mužu.⁸²

8. Žene i duhovnost

Vjera je imala veliku ulogu u životu srednjovjekovnih ljudi pa tako i žena u srednjem vijeku u hrvatskim zemljama. Vjernici su velikom većinom bili kršćani i katolici. Kršćanstvo je utjecalo na razmišljanje ljudi, odredbe statuta i viđenje žena. Žene koje su bile pripadale nižim slojevima društva imale su više slobode od plemkinja pa su tako one mogle izlaziti iz kuće u svrhu obavljanja poslova, dok su plemkinje kao jedinu mogućnosti za odlazak od kuće imale u posjećivanju crkve. Tako su dubrovačke plemkinje voljele posjećivati crkvu ponekad i dva puta na dan kako bi dobile priliku za ostvarivanje određenog oblika društvenog života.⁸³ Crkva je imala veliku ulogu i u kulturom životu žena u ranom srednjem vijeku u hrvatskim zemljama, kao glavnu djelatnost potrebno je istaknuti doniranje i osnivanje ili pomoć pri osnivanju crkvenih institucija. Ističe se primjer Cike Madijevke, pripadnice patricijske obitelji iz Zadra koja je začetnica i osnivateljica samostana Svete Marije u Zadru gdje se povukla sama Cika i njezine kćeri. Važan sačuvani primjer donacija koju su pružile majka Cika i kćer

⁷⁸ Karbić, „Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškarca“, 60.

⁷⁹ Karbić, „Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškarca“, 61.

⁸⁰ Vađunec, „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima“, 56.

⁸¹ *Isto*, 61.

⁸² Janeković Römer, *Rod i grad*, 135.

⁸³ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 117.

Vekenega ostao je Vekenegin evanđelistar iz 11. stoljeća koji se sačuvan do danas te se čuva u oxfordskoj knjižnici i Cikina knjiga Samostanski časovi. Oba književna djela služila su za pobožnosti koje su se odvijale u privatnosti žena, stoga to upućuje na činjenicu da su i oba djela dokaz književne kulture žena iz viših slojeva društva.⁸⁴ Kao još jedna zabilježena i značajan primjer donacija ističe se škrinja svetog Šimuna u Zadru koju je Elizabete Kotromanić, ugarska kraljica, dala izraditi. Narudžba škrinje koja se sastojala od pozlaćenog srebra uobičajen je čin vladarica u srednjem vijeku, a na taj način Elizabeta je potvrdila društveni, ali i osobni položaj.⁸⁵

U dalmatinskim gradovima osnivači samostana bili su u najvećem broju pripadnici lokalnog plemstva. Ženski samostani u Dalmaciji bili su otvarani u drugoj polovici 11. stoljeća kako bi Crkva uspostavila veću kontrolu nad ženama udovicama i takozvanim kućnim redovnicama, no može se reći da su samostani pružali ženama i svojevrsno utočište.⁸⁶ Razlog odlazaka djevojaka u samostan nije uvijek bio duhovni poziv, neke žene koje su bile udovice povlačile su se u samostan nakon smrti svojih supružnika,⁸⁷ neke od djevojaka bile su osuđene na život u samostanu zbog toga što su poticale iz višečlanih siromašnih obitelji koje nisu mogle privrijediti miraz za sve svoje kćeri. Pri kraju srednjeg vijeka to je postala toliko česta pojava da su vlasti Dubrovačke Republike počeli uviđati to kao potencijalni problem.⁸⁸ Osim toga, kao još jedan od razloga za pristup samostanima navodi se izbjegavanje dogovorenih brakova. Zabilježeni su primjeri kada su žene bježale na dan vjenčanja ili sa same svadbe.⁸⁹ U samostanima se provodila stroga podjela na staleže. Kako su mjesta bila ograničena, mjesta za dubrovačke plemkinje u samostanima uvijek je moralo biti što je naredio i sam Senat. Zbog toga je i 1290. osnovan samostan svete Klare koji je bio predviđen samo za članove plemstva.⁹⁰

Klarise su bile jedan od ženskih redova koje su djelovale u hrvatskim zemljama. Kao grana muškog franjevačkog reda dolaze na hrvatske prostore u 13. stoljeću, kada nastaju dva samostana na području Dalmacije u Zadru i Dubrovniku. Ubrzo zatim u 14. stoljeću otvaraju se samostani klarisa u Kotru, Skradinu i Splitu, a početkom 15. stoljeća otvara se i jedan samostan u Ninu, točnije 1401. godine. Klarise nisu bile rasprostranjene na području

⁸⁴ Nikolić, „Između vremenitih i vječnih dobara – žene u dalmatinskim gradovima u ranom srednjem vijeku“, 54.

⁸⁵ Munk, Ana, „Kraljica i njezina škrinja – lik ugarske kraljice Elizabete, rođene Kotromanović (oko 1340.-1387.) u historiografiji i na škrinji svetog Šimuna u Zadru“. U *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman i Ines Turklja, (Zagreb: Institut „Vlado Gotovac“, Ženska infoteka, 2004), 78-79.

⁸⁶ Vađunec, „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima“, 67-68.

⁸⁷ *Isto*, 67.

⁸⁸ Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 135-136.

⁸⁹ *Isto*, 147.

⁹⁰ Vađunec, „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima“, 68.

kontinentalne Hrvatske, jedini samostan koji je osnovan na tom području nalazio se u Zagrebu te je osnovan puno kasnije, čak 1646. godine. Klarise su bile zatvoreni red koji život provodi u promišljanju i odvojenosti od vanjskog svijeta. Taj ženski red poznat je po tomu što je svoju aktivnost usmjerio k odgoju mladih djevojaka, posebice djevojaka bez roditelja i neudanih siromašnih djevojaka. U Dubrovačkom samostanu Klarise su otvorile nahodište, odnosno neku vrstu doma za napuštenu djecu.⁹¹

Uz klarise ženski red koji je djelovao u hrvatskim zemljama bile su benediktinke. Tragovi benediktinaca kao muškog reda pronalaze se u Istri još u 8. stoljeću, iako postojanje prvog muškog benediktinskog samostana zabilježeno je od 10. stoljeća. Kasnije nastaje oko pet ženskih samostana. Benediktinke su svoje samostane otvorile na Kvarneru i Dalmaciji, no za razliku od Istre tamo su ženski samostani uspjeli opstati do danas. Neki od tih samostana nalazili su se u Splitu i Zadru te na Cresu, Krku i Rabu.⁹²

9. Marginalizacija žena

Marginalne skupine čine pojedinci odbačeni od društva, premda marginalne skupine nisu dovoljno istražene, primjeri marginalnih skupina u srednjem vijeku u hrvatskim zemljama ne razlikuju se od ostatka svijeta. Marginalizirani i isključeni od ostatka društva bili su: siromasi, bolesnici, heretici, žene, djeca, prostitutke i mnogi drugi.⁹³ Iako su žene i same bile isključivane iz društva one su često bile te koje su pomagale marginaliziranim skupinama i pojedincima. Najviše izvora o pomaganju siromasima i marginaliziranim pojedincima u razdoblju od 13. do 15. stoljeća nalazi se na području dalmatinskih komuna u statutima komuna i oporukama, a to se posebice odnosi na Zadar, Trogir, Dubrovnik i Kotor. Do većeg broja pomoći siromašnima i marginaliziranim grupama dolazi zbog vjerskih razloga, naime dobročinitelji su smatrali kako je to njihova kršćanska zadaća te dio pobožnosti.⁹⁴ Pomoć se provodila kroz donacije, najčešće novčane, karitativnim ustanovama poput hospitala, kroz

⁹¹Zrinka Novak i Zoran Ladić, „Crkvena organizacija i religiozni život u kasnosrednjovjekovnoj Hrvatskoj“, u *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja - Hrvatske zemlje u kasnom srednjem vijeku*, ur. Luka Šeput, Zoran Ladić i Marija Karbić (Zagreb: Matica hrvatska, 2019), 143.

⁹²Mogorović Crljenko, „Istra i Kvarner“, 315.

⁹³Damir Karbić, „Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII. do početka XVI. stoljeća“, *Historijski zbornik* 46 (1991), br. 1: 47-48.

⁹⁴Zoran Ladić, „O nekim oblicima brige za siromašne i marginalne pojedince i grupe u dalmatinskim komunama u kasnom srednjem vijeku“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 20 (2002), 2-3.

odredbe u oporukama koje su se odnosile na određene marginalizirane i siromašne skupine ili naznačene pojedince.⁹⁵ Prema autoru Zoranu Ladiću u drugoj polovici 14. stoljeća u Zadru, daleko više su siromasima u oporukama ostavljale žene, nego muškarci dok su ti odnosi u 13. stoljeću bili podjednaki. Također, zanimljivo je da je u Dubrovniku bilo vrlo popularno i često ostavljanje legata djevojčicama bez roditelja koje su bile siromašne, a oporučitelji su najčešće ostavljali legate kako bi djevojčice u slučaju udaje imale miraz.⁹⁶

9.1. Prostitucija

Marginalizirana skupina kojoj pripadaju gotovo isključivo žene su prostitutke. Mišljenja i stavovi o prostituciji su se kroz stoljeća mijenjala, a pri kraju srednjeg vijeka snošljivost prema prostitutkama je opadala te iako se kroz srednji vijek prostitucija tolerirala nikada se to nije smatralo časnim, poželjnim i pristojnim poslom.⁹⁷ Prostitutke u Slavoniji su najčešće činile djevojke koje nisu imale obiteljsku zaštitu i dovoljno novca za životu, neudane žene i udovice, no postojale su prostitutke koje su bile udane žene te iz viših slojeva društva.⁹⁸ Prostitutke u Istri su se od ostalih žena razlikovale odjećom, za razliku od ostalih žena odijevale su se napadno i rasipno te nisu nosile nikakva pokrivala za glavu, što su sve druge udane žene bile dužne nositi. Na samom kraju srednjeg vijeka u Dubrovniku prostitutke počinju se odijevati u mušku odjeću, odnosno hlače. Iako je to bilo zabranjivano statutom iz 15. stoljeća one su na taj način nastojale poručiti da su vlasnice i gospodarice svojih tijela.⁹⁹

U Istri prostitucija nije bila institucionalizirana, bordel je postojao samo u Trstu, dok se u ostalim gradovima boravak prostitutki u mjestu nastojao suzbiti statutima. Primjer toga su gradovi Pula i Rovinj, koji su naplaćivali kazne ukoliko bi se prostitutke držalo u vlastitoj kući,¹⁰⁰ dok u Dubrovniku nisu postojale takve odredbe o ograničavanju kretanja prostitutki te su tek početkom 15. stoljeća, 1409. godine statutom odredili dio grada na kojem su prostitutke smjele djelovati. Osim toga, za razliku od Istre u Dubrovniku su postojale organizirane

⁹⁵ Ladić, „O nekim oblicima brige za siromašne i marginalne pojedince i grupe u dalmatinskim komunama u kasnom srednjem vijeku“, 6.

⁹⁶ Ladić, „O nekim oblicima brige za siromašne i marginalne pojedince i grupe u dalmatinskim komunama u kasnom srednjem vijeku“, 14.

⁹⁷ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 128.

⁹⁸ Marija Karbić, „Prostitutes and Urban Communities of Medieval Slavonia: Examples from Gradec“, 84-85.

⁹⁹ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 130.

¹⁰⁰ *Isto*, 128.

zajednice prostitutki castelleto, javna kuća te kupalište i krčme gdje su prostitutke obavljale usluge u zamjenu za novac.¹⁰¹

Prema autoru Damiru Karbiću pojava bordela, odnosno javnih kuća ili prostibula imala je i prosocijalnu dimenziju. Javne kuće su pružale zaštitu i zbrinjavale zalutale prostitutke, ali su imale i ulogu u sputavanju nemoralu,¹⁰² a korištene su i u svrhu da bi lokalna vlast mogla zadržati nadzor na prostitucijom.¹⁰³ Prostitutke su bile drugačije tretirane pred zakonom. O položaju prostitutki u društvu govori i činjenica da se za nazivanjem nekoga bludnicom, prostitutkom ili sinom prostitutke dobivane kazne te se moralo ići na sud. Bila je to velika uvreda,¹⁰⁴ no ukoliko bi se prostitutke vrijeđalo da je bludnica to bi se smatralo kao činjenica, a ne uvreda, a ukoliko bi pretrpjele fizički napad ili silovanje, njihovi napadači dobivali bi manju kaznu, nego da su napali udanu ženu.¹⁰⁵ Ipak, nisu svi statuti imali takve odredbe, u Iločkom statutu ne postoji razlika u kazni za silovanje ili fizički napad na prostitutku ili na nečiju ženu.¹⁰⁶

Svodnici koje usko vežemo za prostituciji, također su bili isključeni iz društva. Svodnici su mogli biti i muškarci i žene.¹⁰⁷ Žene koje su radile kao svodnice bile su često siromašne žene koje su bile prestare da bi prodavale vlastito tijelo. One su bile puno strože kažnjavane od prostitutka. Primjer kazne svodnice u Istri prema motovunskom statutu je odsijecanje nosa te vječni izgon.¹⁰⁸

¹⁰¹ Gordan Ravančić, „Prilog poznavanju prostitucije u Dubrovniku u kasnom srednjem vijeku”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 31 (1998), br.1: 125.

¹⁰² Karbić, „Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII . do početka XVI. stoljeća“, 59.

¹⁰³ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 128.

¹⁰⁴ Karbić, „Prostitutes and Urban Communities of Medieval Slavonia: Examples from Gradec“, 86.

¹⁰⁵ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 130-131.

¹⁰⁶ Karbić, „Prostitutes and Urban Communities of Medieval Slavonia: Examples from Gradec“, 91-92.

¹⁰⁷ Karbić, „Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII . do početka XVI. stoljeća“, 55

¹⁰⁸ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 131.

10. Zaključak

Žene u hrvatskim zemljama u srednjem vijeku bile su podređene u odnosu na muškarce, no položaj žena u društvu nije bio samo rodno uvjetovan. Na položaj žena utjecali su: društveni i ekonomski status te staleška i regionalna pripadnost. Žene viših staleža, iako na prvi pogled imaju bolji položaj u društvu jer nisu primorane na težak fizički rad te zbog pripadnosti visokom staležu vežemo i bolji ekonomski status zbog čega one također se ne moraju brinuti o udaji i mirazu, žene nižih staleža imale su u nekim aspektima života povoljniji položaj. Žene nižeg staleža bile su udavane kasnije zbog sakupljanja miraza pa dobna razlika između njih i supruga nije bila toliko velika kao kod plemkinja te je kontrola nad njima bila slabija. Pučanke su mogle raditi, sudjelovati u muževim poslovima i napuštati kuću dok su plemkinje bile zatvorene na imanja svojih muževa daleko od tuđih pogleda te su smjele napuštati dom jedino radi crkvenih i vjerskih aktivnosti. Žene viših staleža imale su lakši pristup samostanima, nego žene nižih staleža, a žene koje nisu imale novaca niti zaštitu obitelji nerijetko su se bavile prostitucijom. One su imale najgori položaj, živjele su na rubovima društva odbacivane i tjerane iz gradskih sredina posebice nakon povećanja utjecaja Crkve na društvo.

Položaj žena u brakovima razlikovao se, osim po staležu, po hrvatskim zemljama. Tako brakovi koji su sklapani u Slavoniji i brakovi sklapani na istarski način bili su povoljniji za žene jer su muškarci i žene u takvom braku bili gotovo ravnopravni te su zajedno raspolagali imovinom. Mletački tip braka, brakovi koji su se sklapali u dalmatinskim gradovima i Dubrovniku ostavljali su žene puno ovisnije o svojim muževima, žene nisu imale pravo same raspolagati imovinom pa čak ni mirazom.

Važno je istaknuti kako je tema položaja žene u srednjem vijeku te općenito žena u hrvatskoj historiografiji nedovoljno obrađena. Potrebna su daljnja istraživanja kako bi se otkrilo što više detalja iz ženine svakodnevice te kako bi se što vjerodostojnije mogao opisati položaj i ulogu žena u društvu hrvatskim zemljama u srednjem vijeku.

11. Literatura

1. Bardsley, Sandy. *Women's role in the Middle Ages*. London: Greenwood Press, 2007.
2. Braica, Silvio. "Tretman žene u srednjovjekovnim statutima i zakonima". *Ethnologica Dalmatica* 4-5 (1996), br. 4-5: 5-21.
3. Glavan, Božena. „Miraz u Zadru u 14. stoljeću". *Historijski zbornik* 61 (2008), br. 2: 269-288.
4. Janeković Römer, Zdenka. *Maruša ili suđenje ljubavi*. Zagreb: Algoritam, 2007.
5. Janeković Römer, Zdenka. *Rod i grad: Dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 1994.
6. Jelaš, Danijel. „Povijesni kontekst spomena vinograda u erdutskoj gradskoj listini iz 1403. godine“. U *Vino i vinogradarstvo u povijesti Slavonije, Srijema i Baranje: zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu i Erdutu 20.-22. rujna 2017.*, uredio Milan Vrbanus, 131-149. Slavonski Brod – Erdut: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017.
7. Karbić, Damir. „Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII . do početka XVI. stoljeća“. *Historijski zbornik* 46 (1991), br. 1: 43-76.
8. Karbić, Marija. „Nije, naime njezina duša drugačija nego kod muškarca – položaj žene u gradskim naseljima međuriječja Save i Drave u razvijenom i kasnom srednjem vijeku“. U *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, uredile Andrea Feldman i Ines Turklja, 57-76. Zagreb: Institut „Vlado Gotovac“; Ženska infoteka, 2004.
9. Karbić, Marija. „Prostitutes and Urban Communities of Medieval Slavonia: Examples from Gradec.“ U *Same Bodies Different Women: „Other“ Women in The Middle Ages and the Early Modern Period*, uredili: Christopher Mielke, Andrea Bianka Znorovszky, 83-97. Budimpešta: Trivent Publishing, 2019.
10. Kotruljević, Benedikt, *Knjiga o umijeću trgovanja*. Zagreb: BIONIZA PRESS d.o.o., 2005.
11. Ladić, Zoran. „O nekim oblicima brige za siromašne i marginalne pojedince i grupe u dalmatinskim komunama u kasnom srednjem vijeku". *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 20 (2002), 1-27.

12. Ladić, Zoran i Budeč, Goran. „Neki aspekti privatnog i obiteljskog života te razine materijalne kulture stanovništva Hrvatske u srednjem vijeku“. U *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, uredili Luka Šeput, Zoran Ladić i Marija Karbić, 213-231. Zagreb: Matica hrvatska, 2019.
13. Margetić, Lujo. *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*. Zagreb: Narodne novine, 1996.
14. Mogorović Crljenko, Marija. *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima*. Zagreb: Srednja Europa, 2006.
15. Mogorović Crljenko, Marija. „Istra i Kvarner“. U *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, uredili Luka Šeput, Zoran Ladić i Marija Karbić, 305-326. Zagreb: Matica hrvatska, 2019.
16. Munk, Ana. „Kraljica i njezina škrinja – lik ugarske kraljice Elizabete, rođene Kotromanović (oko 1340.-1387.) u historiografiji i na škrinji svetog Šimuna u Zadru“. U *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, uredile Andrea Feldman i Ines Turklja, 77-104. Zagreb: Institut „Vlado Gotovac“; Ženska infoteka, 2004.
17. Nikolić, Zrinka. „Između vremenitih i vječnih dobara – žene u dalmatinskim gradovima u ranom srednjem vijeku“. U *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, uredile Andrea Feldman i Ines Turklja, 33-56. Zagreb: Institut „Vlado Gotovac“; Ženska infoteka, 2004.
18. Nikolić, Zrinka. *Rodaci i bližnji*. Zagreb: Matica hrvatska, 2003.
19. Novak, Zrinka i Ladić, Zoran. „Crkvena organizacija i religiozni život u kasnosrednjovjekovnoj Hrvatskoj“. U *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja - Hrvatske zemlje u kasnom srednjem vijeku*, uredili Luka Šeput, Zoran Ladić i Marija Karbić, 135-162. Zagreb: Matica hrvatska, 2019.
20. Pavleš, Ranko. „Žene u srednjovjekovnoj Podravini". *Podravina* 6 (2007), br. 12: 26-35.
21. Ravančić, Gordan. „Prilog poznavanju prostitucije u Dubrovniku u kasnom srednjem vijeku“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 31 (1998), br.1: 123-130.
22. Vađunec, Ines. „Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima". *Pro tempore* 6-7 (2009), br. 6-7: 48-73.